

KIÁLLÍTÁSOK

KÉZIRATOS KINCSEK A KÖNYVTÁR KELETI GYŰJTEMÉNYÉBEN Magyar Tudományos Akadémia, 2007. május 7–18.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében őrzött értékes forrásanyag legféltettebb részét a kéziratok alkotják. A neves tudósok, kutatók hagyatékaként vagy utódaik adományaként a keletkutatás és a közművelődés hasznára bocsátott ritkaságokat a Gyűjteményben szakok szerint csoportosították, és bár a mai napig beszélünk például Szilágyi-, Kégl-, vagy Csoma-gyűjteményről, a nekik köszönhető kéziratos kincsek valójában nyelvi, kulturális azonosságuk alapján esetenként különböző egységekben kaptak helyet.

A forrásanyag nagy része mikrofilm-másolat formájában áll az orientalisztika kutatóinak rendelkezésére, az eredeti példányokhoz való hozzáférés feltételei többnyire igen szigorúak. A Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményében 2007 májusában *Kéziratos kincsek a könyvtár Keleti Gyűjteményében* címmel – az éves közgyűlés szakmai előadásainak orientalisztikai arculatához kapcsolódva – megrendezett kiállítás első alkalommal adott lehetőséget arra, hogy a páratlan kollekció gazdagsága a kultúra iránt érdeklődő nagyközönség számára is érzékelhető legyen. A tárlat a térbeli korlátok miatt csupán szűk keresztmetszetben mutathatta be az örökség műfaji, korbelt sokszínűségét, hiszen a Keleti Gyűjteményben őrzött kéziratok száma az alapítás óta mintegy megtízszereződött: a tibeti blokknyomatokat is beleszámítva számuk meghaladja a tizenötezret.

Összesen 16 tárlót töltöttek meg a török, arab, perzsa, héber, etióp (geez), mongol, tibeti, szanszkrit, kínai és batak kéziratok, illetve nyomatok; Kőrösi Csoma Sándor és Stein Aurél hagyatékából pedig levelek, fényképek és egyéb képi, illetőleg írásos emlékek kerültek vitrinbe, vagy paravánra.

A ma már több mint 800 dokumentumot számláló török kézirat-kollekció¹ 438 darabja Szilágyi Dániel (1831–1885)² isztambuli gyűjtéséből származik, de több török nyelvű forrást köszönhetünk Vámbéry Árminnak és Kégl Sán-

---

¹A török kéziratok katalógusa Hazai György és İsmail Parlattr professzorok munkájának eredményeképpen a közeljövőben jelenik meg.

²Szilágyi Dániel 1831-ben született Hajdúhadházon. Teológiai pályán indult, majd az 1848-49-es szabadságharcban vállalt katonai szolgálata után Kossuthal az Oszmán Birodalomba emigrált. Isztambulban létrehozott könyvkereskedése török jogtudósok és többek között magyar keletkutatók fontos forráslelőhelyévé vált. Vö. Csorba György–Sudár Balázs, Egy magyar antikvárius Isztambulban: Szilágyi Dániel. in: *Függőkert. Orientalisztikai tanulmányok*. Szerk. Csirkés Ferenc Péter – Csorba György – Sudár Balázs – Takács Zoltán. Budapest, 2003, 117–136; Csorba György–Sudár Balázs, Egy jeles magyar könyvgyűjtő Isztambulban: Szilágyi Dániel és hagyatéka. In: *Orientalista Nap 2003*. Szerk. Birtalan Ágnes és Yamaji Masanori. Budapest, 2003, 46–59.

dornak is. Vámbéry hagyatékából származik például a Mahmud Terdzsumán néven ismert, Bécsből származó portai tolmácsnak Magyarország történetét leíró krónikája (*Tárih-i Ungurusz*),³ amely egy Nagy Sándorról szóló részt is tartalmaz. Az 1540-es évekre datálható autográf kézirat újabb magyar fordítását Hazai György jelentette meg 1996-ban.⁴ A Keleti Gyűjtemény kilenc példányban, több változatban őrzi az anatóliai török irodalom egyik legnépszerűbb epikus művét, az *Ezeregy éjszakára* emlékeztető *Feredzs bád es-sidde* című mesegyűjteményt,⁵ amelynek legrégebbi, 1451-ből származó példánya került kiállításra. Emellett helyet kapott az *Iszkendernáme* egy későbbi, 18. századi, aprólékos miniatúrákkal díszített másolata⁶ és egy kétnyelvű (latin-török) tanmesegyűjtemény.⁷

A természettudományokat reprezentáló török kéziratok közül fontos föld- és vízrajzi ismereteket, a leírások mellett térképeket sűrít a 16. század első felében az oszmán flotta főtisztjeként (kapudán) tevékenykedő Píri Reisz 1521-ben elkészült munkája (*Bahrijje-i Píri Reisz*), amelynek egy 17. századi másolata volt látható.⁸

A kilenc kiállított török kézirat mellett két, Ibrahim Müteferrika 1727-ben alapított nyomdájából származó ősnymatványt is megtekinthettek az érdeklődők. Az egyik magának a nyomdaalapítónak a munkája, amelyben az Oszmán Birodalom hanyatlásának kérdésével és a megújulás lehetséges útjaival foglalkozik (*Uszúlu'l-hikem fi nizámu'l-ümem*),⁹ a másik Musztafa Naima (1655–1716) kétkötetes oszmán történeti munkája, amelyet az első nyomtatott török krónikaként tartanak számon.¹⁰

A zömmel imakönyveket, vallásos és filozófiai tárgyú kéziratokat bemutató arab tárlat önmagában is kitűnően reprezentálta az iszlámnak a szavakhoz és az íráshoz fűződő szakrális viszonyát. A vallásos munkákon kívül jogtudományi, logikai, nyelvészeti alkotások találhatók a főként 18–19. századi példányokat tartalmazó arab gyűjteményben, amely a többi kéziratcsoporttól eltérően nem egy vagy két adományozó jóvoltából, hanem több kutató, gyűjtő hagyatékából került a Keleti Gyűjtemény birtokába.

³MS Török F. 57.

⁴Nagy Szülejmán udvari emberének magyar krónikája. S. a. r. Hazai György. Budapest, 1996. A mű korábbi fordítását Blaskovics József készítette el: *A magyarok története – Tarihi-i Ungürüs/Madzsar Tárihi*, Budapest, 1982.

⁵MS Török F. 71. Kiadása: György Hazai–Andreas Tietze, *Ferec ba'd eş-şidde. "Freud nach Leid" (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*. I–II. Berlin, 2006.

⁶MS Török O. 83.

⁷MS Török Qu. 60.

⁸MS Török F. 24.

⁹Kel. Ir. O. 612.

¹⁰Kel. Ir. F. 79/I–II.

Az iszlám kultúrájának meghatározó komponense, a perzsa irodalom elsősorban Kégl Sándornak,¹¹ illetve Vámbéry Árminnak köszönhetően van jelen a Keleti Gyűjtemény kéziratállományában. A 151 tételt számláló perzsa gyűjteményt a kiállításon mindössze öt kézirat képviseli, a két legjelentősebb Firdauszi *Sáhnáméja*¹² és Szádí műveinek gyűjteményes kötete (*Kolliját*).¹³ A perzsa kéziratok az általuk hordozott irodalmi értéken túl a könyvdíszítés gazdag szín- és mintavilágát alkalmazó sajátos művészi technikája miatt is külön figyelmet érdemelnek. A gyűjtemény legrégebbi kézírata a *Kalila va Dimna* igen korai, 1319-ből származó másolata, a többség azonban 18–19. századi másolat. A kiállítás is e későbbi korokban keletkezett munkákat mutatta be.

A héber kultúrkört megjelenítő, világviszonylatban is egyedülálló kéziratok Kaufmann Dávid (1852–1899) nevéhez fűződnek. Kaufmann a Budapesti Rabbiképző Intézet tanáraként és a középkori zsidó filozófia, történelem és kultúrtörténet kutatójaként tudományos igénygel gyűjtötte a héber könyveket és kéziratokat. A gyűjtemény rendkívül értékes részét képezik a kairói zsidó hitközség genizájából származó, a legkülönbözőbb témákat felölelő töredékek.

A hebraika-kollekció közszemlére kerülő darabjai elsősorban a zsidó vallási hagyományok világába kalauzolták a látogatókat. A két 15. századi imakönyv (*mahzór*) közül a kisebbik, askenázi duktussal írt darab Ulmban,¹⁴ a másik, reneszánsz hatásokat mutató példány pedig Észak-Itáliában készült.¹⁵ Látható volt továbbá Eszter könyvének egy hagyományosan tekerces formájú kézíratos másolata, amelyet a 18. századi Itáliában készítettek,¹⁶ illetve Buda 1686-ban történt visszavívásának egyik értékes, az eseményeket a személyes sors tragikumán keresztül szemlélő forrása, a Prágában született Schulhof Izsák (1648 k.–1733) emlékirata, a *Budai Krónika (Megillat Ofen)*.¹⁷

A kézíratos kincsek közt a keresztény kultúrát, írásbeliséget a Keleti Gyűjtemény kisebb terjedelmű, ám egyedülálló forráscsoportja, az etióp kéziratok állománya képviselte. A többnyire fa kötéstáblákkal ellátott, pergamenre írt, vallási tárgyú emlékek geéz nyelven olvashatók. E 6–10. század között beszélt nyelv fokozatosan kikopott a használatból, s ma már csupán az etióp egyház liturgiájában él tovább. Az írás is egyedülálló: ez az egyetlen sémi írás, amely balról jobbra halad. A kéziratok a 19–20. században készült másolatok.

¹¹Kégl Sándor (1862–1920) nagy műveltségű földbirtokos, a Magyar Királyi Tudományegyetemen (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem) a perzsa nyelv és irodalom első tanára, az MTA levelező tagja volt.

¹²MS Pe. F. 3.

¹³MS Pe. F. 6.

¹⁴MS Kaufmann A. 383.

¹⁵MS Kaufmann A. 379/II.

¹⁶MS A. 15.

¹⁷MS A. 349. Magyar fordítása: Schulhof Izsák, *Budai krónika [1686]*. Ford. Jólesz László. Budapest, 1981.

A tárlat legváltozatosabb forrásanyagot felvonultató szakasza Belső-Ázsia híres kutatójának, a Selyemút mentén fekvő romvárosok feltárójának, Stein Aurélnak (1862–1943) állított emléket. A Brit Birodalom szolgálatában álló, ám magyar identitását mindvégig megőrző tudós gazdag örökséget hagyott a Magyar Tudományos Akadémiára: 1921-ben családi levelezését, 1922-ben kasmíri könyvtárának egy részét adta át az Akadémia könyvtárának. 1936-ban kelt végrendeletében nyomtatott könyveinek, illetve kézirat- és fényképgyűjteményének részleges átadásáról rendelkezett. A tudós modern kutatási szemléletéről árulkodó fényképszemlvények mellett többek között levelezéséből és a tunhuangi selyemfestmények reprodukcióiból kapott ízelítőt a közönség, de látható volt a kasmíri szent helyeket leíró Máhátmja-gyűjtemény és a Stein első belső-ázsiai útjáról készült, *Ancient Khotan* címet viselő tudományos beszámoló kézírata is.

A Ligeti Lajos (1902–1987) nevéhez köthető mongol-mandzsú gyűjtemény 350 kéziratot, illetőleg fanyomatot tartalmaz. Ezeknek körülbelül harmada az 1928–1930 közötti mongóliai és kínai kutatóúton került Ligetihez, aki később az Akadémiának adományozta őket. A mandzsú kéziratok egy része Bálint Gábornak (1844–1913) köszönhető, aki Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójának tagjaként jutott hozzá a művekhez. A mongol kéziratok közül a *Bölcs mondások kincsestárának* (*Subhāṣitaratmanidhi*)¹⁸ preklasszikus mongol és tibeti nyelvű változata, valamint *Az öt oltalom könyve* (*Pañcarakṣā*) című buddhista alkotás¹⁹ volt megtekinthető. Kiállításra került egy, a pokol leírását tartalmazó mongol nyelvű buddhista, valamint egy konfucianus írást tartalmazó mandzsú fanyomat is.

Az egyetlen, alapítását tekintve magyar kutató nevéhez köthető orientalisztikai tudományág, a tibetisztika mintegy 6000 tételre rúgó, kéziratokat és blokknyomatokat magába foglaló gyűjteményének kiállításra szánt példányai három tárlóba kerültek. A főként buddhista filozófiát, misztériumokat, ártó szellemek elleni varázsigéket tartalmazó és jógagyakorlatokat illusztráló művek, az égtájakat őrző fejedelmeket megjelenítő borítók²⁰ egyszersmind a hosszúkás, ún. poti formátum, könyvkészítési technika jellegzetességeit, különböző változatait is bemutatták.

Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) személyéhez köthetők az ún. *Alexander-könyvek*, amelyek Csomának a tudós lámákhoz a legkülönbözőbb témákban intézett kérdéseire adott válaszokat tartalmazzák. Ez a forráscsoport a tibeti gyűjtemény legkülönlegesebb része. A többi, javarészt tibeti irodalomelméleti, nyelvészeti, csillagászati, történelmi, buddhista műveltséget bemutató

¹⁸MS Mong. 54.

¹⁹MS Mong. 78.

²⁰MS Tib. 47.

forráshoz Csoma vásárlás, illetve másoltatás útján jutott hozzá. Kőrösi Csoma Sándor személyének külön tárlót szenteltek a kiállítás rendezői.²¹

Az összefüggő, nagyobb forrásgyűjtemények darabjai mellett a kiállításon helyet kapott néhány, a Keleti Gyűjteményen belül nagyobb kollekciónhoz szorosan nem kapcsolható, mégis értékes írásos emlék, illetve metszet. Itt kell megemlítenünk többek között a Szumátra észak-nyugati részén használatos batak nyelven, indiai eredetű szótagírással írt leporello alakú könyvecskéket, egy 19. század elejéről származó, az ember eredetét buddhista szemszögből megvilágító japán kéziratot (*Genjinron*) és egy ugyancsak 19. századi festett, kínai selyemkönyvet, amely a Kínában élő kisebbségek szokásait taglalja 40 rajz kíséretében.

Megtekinthető volt továbbá néhány darab a Keleti Gyűjtemény ó- és újkori Egyiptomhoz kapcsolódó forrásanyagának kiemelt értékei közül, például Forray Iván (1817–1852) festményei, melyeket afrikai útja során készített, illetve a Napóleon egyiptomi expedíciójának „melléktermékeként” létrejött – a helyi élővilágot, az egykorú iszlám kultúra jellegzetességeit, illetőleg az ókori örökség értékeit megörökítő – metszetgyűjtemény (*Description de l'Égypte*) néhány rézkarcának lenyomata is.

A viszonylag rövid időre (2007. május 7–18.) megnyitott tárlat csak szűk spektrumban mutathatta be a Keleti Gyűjtemény kéziratállományának sokrétűségét. Azt azonban kijelenthetjük, hogy az orientalisztika kutatói után ezúttal a nagyközönség is közelebb kerülhetett a magyar kulturális örökség eme gazdag kincsestárához.

Kovács Nándor Erik

---

²¹A tibeti kéziratok és blokknyomatok katalógusa, Orosz Gergely munkája, 2008-ban jelenik meg.